

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך כה, תשל"ד

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

נוסח ותיקונו*

החלטה

1. זו בקשה לדחיית תביעה או למחיקה על הסף. העובדות שנתבררו בשלב של המרצה זו כדלהלן:
ביום י"ט בניסן התשכ"ח — 17/4/68 הגיש המבקש תביעה לגירושין לפני בית הדין הרבני האזורי בירושלים בה טען שהמשיבה 1 היא אשתו ונולדו להם שני ילדים שגיליהם 10 שנים ו-6 שנים בערך (שהמשיבה חולה וכו').

א. "... בה טען -"

לשון פרוזה דרפה לקשר את האמירות הקצרות לדיבור אחד גדול, ולשם כך היא משתמשת במלים או במלות המיוחדות לקישור, ואם לא תקשר לשון הפרוזה את דיבורה, תהיינה אמירותיה פרודות זו מזו כקופה של אגוזים. דוגמה לכך מבראשית א, כט. שהכתוב אומר: "ויאמר אלהים: הנה נתתי לכם את כל עשב זרע אשר על פני כל הארץ, ואת כל פרי העץ אשר בו פרי עץ זרע זרע, לכם יהיה לאכלה". - ואת כל העץ - בו פרי עץ - לא כתוב כאן, אלא: ואת כל העץ אשר בו פרי עץ. לפי שמלת בו בעצמה אינה מלת קישור, ושתי האמירות: ואת כל העץ -

* דברים שנאמרו בקרב חבורה של שופטים בדיון על נוסח כתב מעשה בית-דין. הקטע המובא בראש הדברים הוא החלק שנדון באותו שיח.

בו פרי עץ- צריכות קישור. והרי מלת אשר באה וקושרתן.
הרי זו דוגמה לסגנון לשון מקרא. וכיצד סגנון לשון
חכמים? חכמים קיצרו את מלת אשר והעמידה על אות
ש"ן ואמרו במקום אשר - ש... וטפלו אותה אל המלה
שלאחריה, אבל השמט לא השמיטה. דוגמה לכך
ממסכת אבות ג, ד: "חביבין ישראל שניתן להם פלי חמדה,
חיבה יתרה נודעת להם שניתן להם פלי חמדה שבו נברא
העולם".

"פלי חמדה בו נברא העולם" לא אמרו, אלא "שבו
נברא העולם".

מכל מקום מצינו במקרא, שמשמיטים את מלת הקשר,
אבל דרך זו אינה נזהגת אלא בלשון השיר, שהשיר יש לו
אמצעים משלו לקשור את דבריו, בקישורים נעלמים,
בקישורים של מקצב וכדומה, כגון ירמיה האומר באיכה
ג, א: "אני הגבר ראה עני". שתי אמירות כאן. אחת "אני
הגבר", והשנייה: "ראה עני". ולא קשרן ירמיה, והן קשורות
בקישור נעלם. שמא הרי"ש שבסוף מלת "גבר" והרי"ש
שבראש מלת "ראה" קשורות עצמן זו לזו, ועל גביהן נקשרות
המלים ונקשר העניין.

וכן ביאליק אמר בשירו: "אם יש את נפשך לדעת את
המעין ממנו שאבו אחיך המומתים עז כזה" וכו'. אף כאן
שתי אמירות. אחת "אם יש את נפשך לדעת את המעין",
והשנייה "ממנו שאבו אחיך המומתים עז כזה". ואף ביאליק
לא קשר אותן, ולא אמר: "אשר ממנו שאבו אחיך המומתים
עז כזה". שקשרן המשורר בקישור נעלם. שמא הדמיון שבין

הקול של מלת "המעין" לקול של מלת "ממנו" הוא האוגד את המלים הללו יחדיו, ועל גבן נאגד גם העניין.

ונזכר אני בשיחה אחת ששוחחתי עם מר שלמה צמח משפבר, בעניין הסגנון של המשוררים העברים שהיו בספרד, וגילה מר צמח דעתו, שהמשקל הערבי שקיבלוהו המשוררים בספרד, הוא המשקל הידוע בשם "משקל היתדות והתנועות", עיות עליהם את הסגנון העברי. את הדבר הזה אמר בלשון פוללת, כדרך שיחה, בלא הבאת דוגמאות. והנה לימים כשקראנו באוניברסיטה עם אנשי החבורה את שירי ר' שלמה בן-גבירול, באנו אל השיר הידוע הפותח במלים:

"אני האיש אשר שנס אזורו" -

ואמרנו: הנה דיבור זה אמרו בן-גבירול על פי דברי ירמיה, שאמר: "אני הגבר ראה עני". אבל ירמיה אמר פסוקו בלי מלת אשר, ובן גבירול הכתיב מלת אשר בשירו. מה טעם שינה כאן בן-גבירול מן המידה של מליצת ירמיה? אין זאת, כי אכף עליו המשקל. נתבקשה לו יתד לאחר מלת "האיש", עמד והשלים את חסרון היתד במלת אשר, שערכה מבחינת המשקל - יתד. במעשהו זה יישב בן-גבירול את המשקל של שירו, אבל לא יישב את סגנונו, שעל ידי שהוסיף בדבריו מלת אשר, הביא בשירו ממין סגנון פרוזה. וגדולה הקושיה על בן-גבירול, שהרי דברי השיר מצד עצמם אינם צריכים מלת קישור, שכן זימון הקולות בדברי בן-גבירול - כזימון הקולות בדברי ירמיה: מה בדברי ירמיה קול אחד, הקול של אות רי"ש, קושר את מלת "הגבר" למלת "ראה", אף בדברי בן-גבירול, קול אחד הקול של אות שי"ן קושר

מלת "האיש" למלת "שנס", שזו שיין בסופה, וזו שיין בראשה. ויכולים דברי השיר לעמוד מקושרים בלי מלת "אשר". אבל מזלו של בן-גבירול ראה את החסרון הזה, ותיקן את הפגם של הסגנון שלא יהא ניכר, שמלת "אשר" אף היא שיין יש בה, והשיין שימועה גדול, והרי נוספה עוד שיין, לקשר את הדברים והקולות שבשיר: האיט אשר שינס - שלושה שינין הבאים רצופים, כחוט המשולש, קשר חזק ואמיץ. עד שלא חסרון יש כאן, אלא מעלה.

ואף על פי שמלת "אשר" קולה עולה יפה בקולות השיר של אבן-גבירול, אף על פי כן מה שעשה המשורר לתיקן משקל השיר ותיקן קולותיו, עשה ביסוד של לשון פרוזה. ובשביל לקיים דבר זה ולאמתו - שמלת "אשר" מדרך לשון פרוזה היא ולא מדרך לשון השיר - יצאנו ודרשנו דבר זה במקרא, בכתבי פרוזה ובכתבי שירה. לשם דוגמה לסגנון פרוזה בחרנו בשתי מגילות: במגילת רות ובמגילת אסתר, ולשם דוגמה לסגנון שיר, בחרנו בספר תהלים ובספר איוב. ואף על פי שחקירתנו גסה הייתה ולא מדוקדקת, יש בה די לעניינו. מחקירתנו עלתה לנו כך: שבמגילות אסתר ורות, באה מלת "אשר" אחת בכל שלושה פסוקים. ובספרי תהלים ואיוב באה מלת "אשר" אחת בכל שלושים פסוקים.

נשוב לעניינו. יודע אני, שבמכתבים היוצאים מן המשרדים רגיל הנוסח הזה: קיבלנו את מכתבך בו הודעת וכו' - בלא מלת "אשר". לא ידעתי מי הביא סגנון זה לטופסי מכתבים רשמיים, הצריכים לשון פשטות, ואין על פותביהם חומרות

המשוררים, ולא כלי השיר לחבר את דבריהם בדמיוני קולות
ובלשון נופל על לשון. ברי, שסגון זה יש בו מטבע הנישא
והגשג, ואינו עניין לנוסחי שטרות ומעשי בית-דין. כי על כן
נראה כאן לומר:

אשר בה טען.

כך הוא לפי הגון של לשון המקרא. ובגון של לשון חכמים,
נראה לומר:

שבה טען.

אבל אין צורך לומר, שהשימוש במלת "אשר" או באות "ש"
אינו הדרך היחידה לקשר את שתי האמירות. אפשר להניח
מלת "אשר" ואות שי"ן, ולאחוז בדרך אחרת, ולקשור את
שתי האמירות באות וי"ו. שהווי"ו פוחות רבים לה בלשון
העברית, ואפשר לדבר שיהא נאמר כך:

"... הגיש המבקש תביעה לגירושין לפני בית הדין הרבני
האזורי בירושלים, ובה טען וכו'".

ב. "... בה טען שהמשיבה 1 היא אשתו ונולדו להם שני
ילדים שגיליהם 10 שנים ו-6 שנים בערך, שהמשיבה חולה בליקוי
נפשי חשוך מרפא וכו'".

אין לי ספק ולא צל של ספק ולא צל צלו של ספק,
שמחבר הכתב הזה יודע מהו גדר לשון "טענה", ויודע את
ההבחנות שבין "טענה" לבין "הודעה" – שכן כלי משפט הם
אלה – ואני איני מתגדר לא בחכמה זו ולא באמנות זו. אני
מפוח הלשון אני בא. לפי שלא טשטוש בידיעת המושגים של
משפט הביא כאן לחילופי עניינים, אלא הלשון היא שניטשטשה,
והיא שגרמה לחילופים.

הדבר האמור כאן: "שהיא אשתו ונולדו להם שני ילדים"
אינו בגדר טענה, אלא בגדר הודעה, שהמבקש מודיע לבית
דין. – ומהו גדר "טענה"? כך מבואר במילון "האוצר" של
שמואל יוסף פין:

"תביעת חוב בהסבר העניין", עכ"ד.

כי על כן ניתן פועל זה ליאמר בכינויים כגון: טענו חייטים
והודה לו בשעורים (ב"ק לה, ב). בקונקורדנציה למשנה בערך
"טען" הורחב ההסבר:

דרוש ותבוע דבר מהזולת בדברים מחייבים ומוכיחים.
ועמו בעניינו התנצלות הנתבע לפטור את עצמו מחובתו
מהתביעה שתובעים אותו.

לפי זה אין כאן טענה בדברים האלה שהבאתי. השימוש
בפועל "טען" מועט הוא במשנה ואף בתלמוד מועט הוא.
בעיקר הוא נוהג בדברי משא ומתן של החכמים, ולא של
בעלי הדינים עצמם, כגון (כתובות קט ע"ב): "אם טען
ואמר: חזרתי ולקחתי ממנו – נאמן" ואף הוסיפו כאן מלת
"ואמר" לאחר מלת "טען". ועוד הוא נוהג בציון מהות
הטענה, ולא גוף הטענה, כגון (ב"ק קח ע"א): "כגון שטען
טענת גב". ועוד הוא נוהג לצייץ את אמירת הטענות
לפני בית הדין, כגון (ב"ב לא ע"א): "טען וחזור וטוען; או:
אין טוען וחזור וטוען. אבל במקום שהחכמים מבקשים לתאר
מעשה, ולהביא את דברי בעלי-הדין אין הם מציינים את
דבריהם בפועל "טען". דרך משל: "שניים אוחזין בטלית,
זה טוען אני מצאתיה וזה טוען אני מצאתיה" לא נאמר,

אלא כך נאמר: "שניים או חוץ בטלית, זה אומר: אני מצאתיה; זה אומר: אני מצאתיה. זה אומר: כולה שלי; זה אומר: כולה שלי".

מכל מקום אי אפשר לומר, שתהא הלשון עומדת באותו מעמד מוצק של לשון-החכמים, כפי שהם שונים במשנתם ובתלמודם. כבר הרחיב הרמב"ם את השימוש בפועל "טען" לציין בו את דברי הבעל-דין. כגון בהלכות טוען ונטען פ"ב ה"ד: "היה החשוד שומר, וטען שאבד הפיקדון או נגב" – על הלכה זו כתב המגיד משנה: "דין זה לא נזכר בגמרא בביאור". על כן נראה לומר, שכאן מצא הרמב"ם מקום להרחיב את השימוש בלשון טען, שהרמב"ם מדבר כאן בלשון עצמו. שאילו היה דין זה כתוב בתלמוד, לא היה מניח את לשון התלמוד. כיוצא בזה בהלכות טוען ונטען פ"ח ה"ג: "וראובן טוען שהוא (הפלי הנמצא עתה ביד שמעון) שאול או שכור, ושמעון טוען: אתה מכרתו לי, אתה נתת לי במתנה, אתה משכנתו בידי – אינו נאמן".

ברי, ששימוש נרחב זה מצאו בו האחרונים חפץ, כגון ב"גודע ביהודה", מהדורא קמא, חשן משפט תשובה ז' (עמ' 6): "עובדא הוה בקהילתנו דשכיב המנוח מוה-רר ל"ב סג"ל חל"ש, והנה מוה-רר אהרן הוציא שט"ח על המנוח סך עשרה אדומים קרן חוץ רוחים, והיורשים טוענים: אדרבא הוא חייב לאבינו איזה סך וכו'".

דברים אלה כתובים בסיפור השאלה. ובתשובת בעל ה"גודע ביהודה" עצמו כתוב שם: "פי הרי דלהסמ"ע יכול

1. [סמ"ע – "ספר מאירת עיניים", מנושאי כליו של שולחן

ערוך חושן משפט.]

לטעון על ס-ח (סתם חתימה) שהלוה עליו הנ' יכול לטעון:
נתתי חתימתך לכתוב עליו שובר וכו'".

הצד השווה שבכל הלשונות והשימושים של פועל "טען"
בדברי חז"ל ובדברי הראשונים והאחרונים, שלעומת הדבר
שהראשון טען יש דבר שהשני טען, ובדברי השני יש צד
הפוך או ניגוד לדברי הראשון. על פן הדבר המובא כאן
משם המבקש "שהמשיבה 1 היא אשתו ונולדו להם שני
ילדים וכו'" אינו בגדר טענה, לפי שאין המשיבה חולקת
על זה. אדרבא, היא גשענת על העובדה הזאת שהיא אשתו
ותובעת ממנו מזונות.

ולפי מה שאמרנו תחילה, שדברי המבקש: "שהמשיבה
1 היא אשתו ונולדו להם שני ילדים וכו'" הודעה הם, לפי
זה היה ראוי לומר:

"ביום י"ט בניסן וכו' הגיש המבקש תביעה לגירושין וכו',
ובה הודיע, שהמשיבה 1 היא אשתו וכו'".
מכל מקום, אם ראוי ליחד לשון "הודעה" על דבר זה,
עתידים אנו לראות לאחר מכאן.

ג. "... ונולדו להם שני ילדים שגיליהם 10 שנים ו-6 שנים בערך".

השם גיל אין עיקר הוראתו ברורה כל צורפה. סבורים,
שענינו דומה לענין "דור". במקרא כתוב השם הזה פעם אחת
בלבד. בדניאל א, י: "למה יראה את פניכם זעפים מן
הילדים אשר כגילכם".

ופירש רש"י: "כגילכם - דוגמתכם". בתלמוד אין השם
גיל נמצא בפני עצמו, אלא עם הפיגוי בצירוף "בן-גיל". כגון

(יבמות קכ ע"א): "שומא (כמין חזוית) מצויה בבן-גילו".
 ופירש רש"י: "בן-גילו, שנולד בפרק אחד ובמזל אחד".
 בזמן החדש התחילו לתרגם במלת גיל את השם age האנגלי,
 Alter האשכנזי. אבל גם בדיבור השגור בפי הבריות אין
 השם גיל משמש אלא לציין את תקופת ימי החיים, ולא את
 מספר שנותיו של האדם. שכן אדם פשהוא שואל את חברו
 "באיזה גיל אתה?" חברו עונה לו: אני בן כך וכך. והוא דרך
 לשון המקרא, שכתוב (בראשית כה, כו): ויצחק בן ששים
 שנה בלדת אתם. וכן גם דרך לשון חכמים, במשנת אבות
 פ"ה מ"א: בן חמש שנים למקרא בן עשר למשנה.

ד. "...שגיליהם 10 שנים ו-6 שנים בערך"

אומר אדם מספר ומבקש לציין, שהמספר אינו מדויק,
 מזומנת לו בלשון לצורך זה אות כ"ף שמצרפים אותה אל
 שם המספר, כגון (הושע ח, יב): ויקח פחמשת אלפים
 איש; וכגון (במדבר יא, לא): וכאמתים על פני הארץ. וכן
 המנהג בלשון חכמים. בבבא בתרא כא ע"א מסופר על
 התיקון שעשה יהושע בן גמלא בחינוך הבנים; שתחילה היו
 הבנים מתחילים ללמוד בבית-הספר פשהם מגודלים, והוא
 תיקון שיתחילו ללמוד פשהם קטנים. וכך נאמר שם:

יומכניסין אותן (האבות מכניסים את הבנים לבית-הספר)
 פבן שש עשרה פבן שבע עשרה וכו' עד שבא יהושע בן
 גמלא ותיקן שיהיו מושיבין מלמדי תינוקות בכל מדינה
 ומדינה ובכל עיר ועיר ומכניסין אותן פבן שש פבן שבע.
 בכתב ההחלטה שלפנינו באה מלת "בערך" לציין,
 שהמספרים אינם מדויקים. שימוש זה במלת "בערך" אין

לה דוגמאות בכתבי הלשון העברית, שהיסוד העיקרי שבהם
איתן. כמדומני שהשימוש במלה זו בא מן היידיש, וממנה
בא אל כתבי סופרים אחרונים.

מכל מקום האות כ"ף הבאה עם שם המספר, יש שאין
בה די בשביל לציין בציון ברור את חסרון הדיוק שבמספר.
אימתי? במקום שהמספר גדול, והוא מורכב מכמה מספרים,
כגון: אלף ושלוש מאות ושישים. אם אנו אומרים "כא לף
ושלוש מאות ושישים", אין הציון של חסרון הדיוק של המספר
נשמע כל צורכו. לפי שקולה של כ"ף אחת זו דק, וכוחה
חלש מכדי שיישמע עניינה בכל שלושת המספרים הקטנים
האמורים כאן: אלף – ושלוש מאות – ושישים. לצורך זה של
ציון חסרון דיוק למספר גדול נהגו הראשונים להשתמש
במלת "בקירוב" שאמרה לאחר המספר.

הרמב"ם מספר ב"יד חזקה", שכתב ספר תורה, והוא
מפרט את מידותיו. וזה לשונם בהלכות ספר תורה פרק ט'
הלכה ו': "ואורך כל הספר: אלף ושלוש מאות ושישים ושש
אצבעות בקירוב".

לפי זה בכתב שלפנינו, שאין כאן אלא מספר אחד,
או אדייק בלשוני ואומר: שני מספרים – אבל אינם מצורפים
אלא בדולים זה מזה, וכל אחד מהם מספר בפני עצמו –
כאן יפה וברורה דרך לשון המקרא ולשון חכמים, המשתמשים
באות כ"ף.

ויהא הניסח כך:

"ונולדו להם שני ילדים, (ועכשיו הם) אחד כבן עשר,
ואחד כבן שש".

ה. מבקש אני עתה לשוב על עקביי, אל תחילת המשפט, בשביל לישוב שם דבר אחד, ועל ידי כך גם יתיישב פראוי הדיבור שאנו עומדים בו. בתחילת המשפט כתוב:

ביום י"ט בניסן התשפ"ח הגיש המבקש תביעה לגירושין. הלשון "תביעה לגירושין" מוקשה הוא. שכן שתי תביעות הן: אחת – תביעה של הפועל, שהפועל תובע לגרש את אשתו. ואחת – של האישה, שהיא תובעת להתגרש מפעלה. ובלשון "תביעה לגירושין" כלולות שתי התביעות, שאין לשון זה אלא שם ז'אנר ודאי שם זה לסוג התביעה יש צורך בו, למקום שעוסקים בו בחילוקי סוגים של תביעות, אבל כאן מתבקש לפרש לא איזה סוג של תביעה הגיש המבקש, אלא את מהות תביעתו, מה הוא תובע. כיצד אמורה מהות התביעה בכתב שלפנינו? ביאורה מוטל על השם "המבקש", שממנו ילמד הקורא מה תביעה היא זו. באופן זה של ניסוח נתפרדו המלים מן התפקידים המוטלים עליהן. לא על השם "המבקש" מוטל לפרש את מהות התביעה, אבל הוא מוטל על המלה הבאה לבאר את התביעה, היא המלה שאמור בה ענין הגירושין; עליה מוטל שיהא מפורש בה מה תביעה היא זו. והמלה "לגירושין" אינה עושה תפקיד זה. זה סגנון שאינו מבואר, שאין דיבוריו מבארים כל אחד את עצמו, אלא סגנון שדיבוריו נזקקים לדיבורים אחרים בשביל להתבאר. – והביטוי "תביעה לגירושין" בפני עצמו, אף הוא צריך ביקורת. שכן נטלו פועל, והפועל חיותו מרובה, ומעשיו מרובים בסגנון, זה הפועל "גרש" וסגרוהו בתוך שם, שחיותו מצומצמת ואינו עושה כלום. כאן בחילופי הפועל בשם

- השורש של עיקום הסגנון.

על פן בנידון שלנו, אין טוב אלא שניח את הדרך הזאת של השימוש בשם "גירושין", ונאחז תחתיו בפועל ונאמר כך:

"ביום י"ט בניסן התשפ"ח הגיש המבקש תביעה לגרש... הפועל לגרש זוקק אותנו לפרש, מי הנתבעת להתגרש, וכאן נוסיף ונאמר:

"... לגרש את אשתו פלונית בת פלוני."

ועתה עם שיישכנו את הדיבור הזה לעצמו, שנתבארה כאן מהות התביעה של המבקש, לגרש את אשתו, נתיישב כאן עוד דבר אחד, הוא הדבר שנתקשינו בו תחילה בלשון כתב ההחלטה. בשורה השנייה שבפסקה הזאת כתוב, שהמבקש טען שהמשיבה 1 היא אשתו. והקשינו על זה ואמרנו: לא טענה היא זו, אלא הודעה. ואף לא היה לפי שלם עם הנוסח שהצעתיו תחילה בדרך ארעי שנכתוב כך:

"אשר בה הודיע, שהמשיבה 1 היא אשתו"

נוסח זה לא דמה יפה בעיניי, לפי שאין מנימוס הסגנון לקבוע הודעה על דבר זה. אבל עכשיו בשיטה האחרונה של הנוסח אנו אומרים כך:

"ביום י"ט בניסן התשפ"ח הגיש המבקש לפני בית הדין הרבני האזורי בירושלים תביעה לגרש את אשתו פלונית בת פלוני."

בנוסח הזה מפורש, איזוהי התביעה שהמבקש תובע. ואין המבקש צריך לטעון, שהמשיבה 1 היא אשתו, ואף לא למסור מודעה לבין הדין על כך. בית הדין כבר יודע.